

Insectenplagen op bomen en struiken in bos en landelijk gebied in 2007

— Leen Moraal, Alterra

Sinds 1946 worden insectenplagen op bomen en struiken geïnventariseerd door een landelijk netwerk van terreinbeheerders en andere belangstellenden. Hierbij wordt het verloop van bekende plagen en het nieuw binnenkomen van exoten gevolgd. De gegevens kunnen gebruikt worden om bijvoorbeeld verbanden tussen plagen en klimaatverandering te onderzoeken. In het jaarlijkse overzicht zijn ditmaal veel nieuwigheden te melden.

Robiniagalmug nieuw voor Nederland

Galinsecten zijn langzame volgers van hun waardplanten wanneer deze waardplanten door de mens naar andere continenten worden overgebracht. De Amerikaanse eik is al enkele eeuwen in Europa aanwezig, maar is hier nog steeds vrij van zijn oorspronkelijke galinsecten. In de zomer van 2007 werden op de, uit Noord-Amerika afkomstige, *Robinia pseudoacacia*, grote aantallen bladgallen van de robiniagalmug, *Obolodiplosis robiniae*, aangetroffen.

Deze in tuinen, lanen en bossen aangetroffen gallen waren nieuw voor Nederland. De explosie binnen Nederland staat niet op zichzelf want het verschijnsel deed zich in verschillende Europese landen voor. Vermoedelijk is de opmars vanuit Italië begonnen. Nederlandse boomkwekers laten jonge robinia in Italië opgroeien omdat ze in het warme klimaat sneller groeien. Een klein deel wordt in Nederland aangeplant in het stedelijk groen, het merendeel wordt geëxporteerd naar andere Europese landen. Een besmetting in Italië kan dan een snelle verspreiding hebben veroorzaakt. Daarnaast kan de kleine galmug zich vermoedelijk ook passief als luchtplankton over kilometers afstand verspreiden. De gallen bestaan uit kraakbeenachtige, witgele rollingen van de bladranden. Binnen een rolling bevinden zich enkele witte larfjes, vaak samen met oranjegele poppen. Deze galmug heeft zeker drie generaties per jaar. De sierwaarde van de boom is wat verminderd maar er is geen echte schade.

Robiniamineermot maakt witte blaasmijnen

In Nederland worden daarnaast steeds vaker blaasmijnen van de robiniamineermot, *Phyllonorycter robiniiella*, in de bladeren van

Fig. 1 Links: de robiniagalmug, nog maar enkele jaren in Europa, nu overal in Nederland te vinden (foto: Leen Moraal)

Fig. 2 Rechts: blaasmijnen van de robiniamineermot worden steeds vaker waargenomen (foto: Leen Moraal)

robinia aangetroffen. Een blaasmijn is een holle ruimte in het blad die door larvenvraat ontstaat. Meerdere larvengangen kunnen samenvloeien tot een opvallend sneeuw witte blaasmijn aan de onderzijde van het blad met daarin larven of poppen. Het oorspronkelijk Noord-Amerikaanse motje werd in Europa voor het eerst gesignaleerd in 1983 bij Bazel. In 1998 werden in Nederland de eerste blaasmijnen gevonden. Het motje heeft twee tot drie generaties per jaar waarbij de gangen vanaf juni goed zichtbaar zijn. De laatste jaren worden de aantastingen steeds vaker waargenomen. Er kan bladverkleuring en bladval optreden.

Spectaculaire kaalvraat door de plakker

Medewerkers van het Zeeuwse Landschap constateerden dat alle wilgen op het eiland Beukelerberg in de Krammer vlakbij de Philipsdam compleet waren kaalgevreten. De aantasting, over 3 hectare 20 jaar oude schietwilgen, grauwe wilgen en katwilgen, was al op kilometers afstand te zien. Bij nadere inspectie bleek het te gaan om rupsen van de vlinder plakker, *Lymantria dispar*. In het verleden zijn er veel grootschalige plagen van de plakker geweest in eikenbossen in de Peel en in de boswachterij Dorst in Noord-Brabant. Volgens

onze databank is sinds 1946 nooit eerder een plaag op wilg voorgekomen. Er zijn de laatste jaren steeds meer veranderingen merkbaar, de plakker schuift steeds meer op naar het noorden en westen.

Aziatische boktorren nu ook in Nederland

Bij een importeur van esdoorns in het Westland is eind 2007 een aantasting van de boktor *Anoplophora chinensis* vastgesteld. In de directe omgeving van het bedrijf werden larven en boorgangen in bomen gevonden. De Plantenziektenkundige Dienst is begin 2008 overgegaan tot het weghalen van de belangrijkste waardplanten rondom de vindplek. Enkele

jaren geleden werden de Aziatische boktorren, *Anoplophora glabripennis* en *Anoplophora chinensis*, al aangetroffen in Italië, Duitsland en Oostenrijk. De oorzaak is het handelsverkeer met verpakingshout en plantgoed vanuit Azië. De boktorren zijn zeer schadelijk omdat ze verschillende loofboomsoorten en struiken kunnen aantasten en de levende bomen ernstig kunnen verzwakken. De larven vreten lange gangen in het hout waarbij boormeel ontstaat dat onder de boom of op de takken is te vinden. In de zomer ontwikkelen de larven zich tot volwassen kevers die via een rond uitvlieg-gat de boom verlaten. De uitvlieggaten van *Anoplophora chinensis* zitten op de stamvoet

of oppervlaktewortels, die van *Anoplophora glabripennis* op de hoofdstam of zijtakken. De 2,5 centimeter lange Aziatische boktorren zijn zwart met witte stippen en hebben lange voelsprietten. Bij het vermoeden van aantasting bij levende bomen door een van deze boktorren wordt u verzocht de Plantenziektenkundige Dienst te informeren. Meer informatie is te vinden op www.minlnv.nl.

Eerste melding berkenbastkever

De berkenbastkever *Scolytus ratzeburgi* komt voor bij de ruwe berk. Het vrouwtje maakt onder de schors een 10 centimeter lange moedergang met 'ventilatiegaatjes' die keurig in

Fig. 3 Nooit eerder vertoond – plakker vreet wilgen kaal (foto: Alterra / A. van Frankenhuyzen)

Fig. 4 De Aziatische boktor *Anoplophora chinensis* lijkt veel op de verwante soort *A. glabripennis* (foto: Robert A. Haack, USDA)

Fig. 5 Uitvlieggaten van de Aziatische boktor *A. chinensis* zitten in de stamvoet of in oppervlakkige wortels (foto: Art Wagner, USDA)

Fig. 6 Een rijtje ventilatiegaatjes van de berkenbastkever (foto: Joan de Vries)

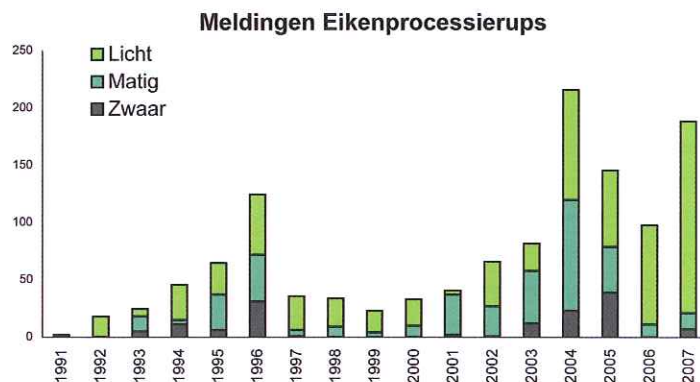

Fig. 7 De eikenhoutkever en andere ambrosiakevers maken diepe gangen in het hout van verzwakte eiken waar ze van zwarte schimmels leven
(foto: W.H. Bennett, USDA)

Fig. 8 Irriterende haren van de bastaardsatijnrups in duindoorn geven overlast aan recreanten
(foto: Henk de Vries)

Fig. 9 In het zeventiende jaar, opnieuw een piek van de eikenprocessierups
(bron: Alterra)

een verticaal rijtje in de schors zitten. In deze moedergang worden de eitjes afgezet. De larven maken haaks op de moedergang een compact patroon van 15-25 centimeter lange gangen waarin ze overwinteren. Na de verpoping verschijnen in juni de zwartglanzende 4,5-7,0 millimeter grote volwassen kevers. De eerste gangen worden meestal in de kroon van verzwakte berken aangelegd, in de jaren daarna verplaatst het verschijnsel zich naar de onderste stamdelen. De ventilatiegaatjes zijn waargenomen bij Warnsborn, Laag-Soeren en in het Deelerwoud. In een berkenbosje in 't Asselt bij De Steeg werden de karakteristieke gaatjes bij bijna alle bomen met een diameter borsthoogte vanaf 8 centimeter aangetroffen.

Eikenhoutkever in het Weerterbos

In het Weerterbos werd de eikenhoutkever *Platypus cylindrus* waargenomen. In juni kwamen de kevers uit verschillende nog levende zomereiken tevoorschijn. De circa 5 millimeter

lange cilindervormige kevertjes maken lange diepe gangen tot aan het kernhout van de onderste stamdelen en zware takken van eiken. De kleine inboorgaatjes zijn moeilijk te zien maar het uitgeworpen fijne boormeel verraadt hun aanwezigheid. De kever bezoekt verzwakte en pas geveldde bomen. In de gangen groeien zwarte ambrosiaschimmels die het voedsel vormen voor de beweeglijke keverlarven. Vooral in warme en droge Europese gebieden kan de soort zo massaal optreden dat er waardevermindering van het timmerhout optreedt. Vroeger kwam de kever in Nederland sporadisch voor in Limburg en Noord-Brabant. De laatste jaren lijkt de soort algemener te worden.

Overlast bastaardsatijnrups in kustgebieden

De laatste decennia komt de bastaardsatijnrups *Euproctis chryorrhoea* niet meer voor als plaag in eikenlanen maar wel op duindoorn, meidoorn en iep in de kustgebieden. Net als voorgaande jaren waren er weer veel

meldingen van rupsen op duindoorn bij Den Haag, Oostkapelle, Goeree, Noordwijk en werkeiland Neeltje Jans. De brandharen van de rups kunnen, net als die van de eikenprocessierups, veel overlast veroorzaken. Sommige mensen zijn erg gevoelig. Van een medewerker van Staatsbosbeheer kregen we het volgende bericht: "Ik was vorige week met een tiental gasten op de Noordkaap op Terschelling. Daar waren zeer veel rupsen van de bastaardsatijnrups. Direct al op Terschelling kreeg ik behoorlijke jeuk in mijn hals en de volgende dag heeft een arts van de eerste hulp van het ziekenhuis in Amsterdam me aan een infuus gelegd omdat de opgetreden zwelling te groot werd. Daarop is de zwelling verdwenen maar de jeuk nog niet. Na twee dagen kwam ik dezelfde groep Terschellinggangers weer tegen en van hen hadden er vijf (allen uit Polen) ook last, maar minder dan ik." Om overlast bij watersporters te voorkomen zijn de duindoorns bij de Grevelingendam preventief verwijderd en zijn elders waarschuwborden geplaatst. In het havengebied van Rotterdam vraten de rupsen tienjarige iepen kaal.

Zeventiende jaar eikenprocessierups

In 2007 is een nieuwe piek opgetreden. Het grotere aantal meldingen van de eikenprocessierups is vooral te danken aan een toename uit Gelderland. Opvallend is dat de nesten verspreid voorkomen en dat ze veelal klein zijn, zo groot als een tennisbal. De eikenprocessierups veroorzaakt alweer zeventien jaar overlast. Om tot een ecologisch verantwoorde bestrijding te komen is een leidraad opgesteld. Op bepaalde

Insectenplagen in bos en landschap in 2007

Let op: gegevens voor de stedelijke omgeving worden hier niet vermeld

●-●●●● lage tot zeer hoge populaties; Trend: landelijke toename/afname

Trend: landelijke toename/afname t.o.v. 2006, ↑(↑↑)= lichte (sterke) toename,

↓(↓↓)= lichte(sterke) afname, → = onveranderd, O = onvoldoende gegevens

* = Exoot; ** = Zuidelijke soort, *** = Nieuwe soort

PROVINCIES	FR	GR	DR	OV	GL	UT	NH	ZH	ZL	NB	LB	FL	Trend
Bladvretende insecten													
Bastaardsatijnrups - <i>Euproctis chryssorhoea</i>	●						●	●	●●				↑↑
Eikenbladrolsnuutkever - <i>Atelabes nitens</i>					●								O
Eikenbladwesp - <i>Periclista lineolata</i>					●								O
Eikenprocessierups - <i>Thaumetopoea processionea</i> **				●●	●●●●	●●●●	●	●●	●	●●●●	●●●●		↑↑
Elzenhaantje - <i>Agelastica alni</i>						●		●	●				→
Groene eikenbladroller - <i>Tortrix viridana</i>	●		●●			●							→
Grote wintervlinder - <i>Erannis defoliaria</i>			●●	●		●							→
Kleine wintervlinder - <i>Operophtera brumata</i>	●		●●●		●	●				●			→
Meikever - <i>Melolontha melolontha</i>			●										O
Plakker - <i>Lymantria dispar</i>				●					●				→
Rozenkever - <i>Phyllopertha horticola</i>					●								O
Sneeuwbalhaan - <i>Pyrrhalta viburni</i>									●	●			O
Spinselmotten - <i>Yponomeuta</i> spp.			●		●		●●	●●	●●	●			→
Wilgenhaan - <i>Phyllodecta</i> spp.	●					●	●						↑
Naaldvretende insecten													
Voor het eerst sinds 1946 geen meldingen !!!													
Houtboorders en bastkevers													
Aziatische boktor - <i>Anoplophora chinensis</i>								●					O
Blauwe dennenprachtkever - <i>Phaenops cyanea</i> ***					●								O
Berkenbastkever - <i>Scolytus ratzeburgii</i>					●								O
Beukenprachtkever - <i>Agrilus viridis</i>					●								O
Eikenhoutkever - <i>Platypus cylindrus</i> ***											●		O
Eikenspintkever - <i>Scolytus intricatus</i>				●									O
Grote sparrenbastkever - <i>Ips cembrae</i>					●								O
Horzelvlinder - <i>Sesia apiformis</i>								●					O
Iepenspintkevers - <i>Scolytus</i> spp.								●			●		→
Japanees thujabastkever - <i>Phloeosinus rufus</i> *								●					O
Letterzetter - <i>Ips typographus</i>											●		O
Wilgenhoutrups - <i>Cossus cossus</i>					●								O
Zuigende insecten													
Douglaswolluis - <i>Adelges cooleyi</i>	●												O
Esdoornluis - <i>Drepanosiphum platanoides</i>								●		●			O
Groene sparrenluis - <i>Elatobium abietinum</i>							●						O
Wilgenschuimcicade - <i>Aphrophora salicina</i>								●					O
Bladminerende insecten													
Hulstvlies - <i>Phytomyza ilicis</i>					●								O
Paardenkastanjeemermot - <i>Cameraria ohridella</i> *			●	●	●		●	●●●	●	●●			→
Robiniamineermot - <i>Phyllonorycter robinella</i> *					●			●					O
Galvormende insecten													
Robiniagal mug - <i>Obolodiplosis robiniae</i> ***	●	●			●	●	●			●●			↑↑
Diverse gallen op diverse boomsoorten					●●●		●		●●				↓

plekken kan men branden of zuigen. In andere situaties kan de rups eventueel bestreden worden met een bacteriepreparaat, maar daarmee worden ook andere rupsensoorten in eik en in de vegetatie onder de bomen gedood. Voor verdere informatie wordt verwezen naar www.minlnv.nl/eikenprocessierups.

Waarom een jaarlijkse monitoring van insectenplagen?

Uit de Alterra database sinds 1946, blijkt dat gedurende de laatste decennia er veel verschuivingen binnen insectenpopulaties plaatsvinden. De database biedt de mogelijkheid voor een diepte-analyse naar de relaties tussen insectenplagen enerzijds en biotische en abiotische factoren anderzijds. De uitbreiding van de eikenprocessierups is een sterke aanwijzing dat klimaatverandering een rol speelt. Daarnaast vormen invasieve plaagsorten (exoten) in toe-

nemende mate een bedreiging voor de gezondheid van bomen en bossen. Met behulp van een landelijk netwerk van vrijwilligers kunnen we inzicht krijgen in de volgende vragen:

- Welke effecten hebben de veranderingen van insectenplagen op de vitaliteit van bomen en bossen?
- Wat is de impact van nieuwe invasieve plaaginsecten?
- Zijn er trends merkbaar waar beleid en beheer in de toekomst rekening mee kunnen houden?

Daarnaast fungeert het project als helpdesk en informatiebron voor terreinbeheerders. ♦

Leen Moraal is werkzaam bij Alterra Wageningen UR

De jaarlijkse monitoring komt tot stand in het kader van LNV-Beleidsondersteunend Onderzoek - Thema 'Biodiversiteit, soorten en klimaatverandering'.

Oproep melden van insectenplagen

Voor waarnemingen over plaaginsecten zijn we afhankelijk van terreinbeheerders en andere belangstellenden. U wordt van harte uitgenodigd om waarnemingen door te geven aan leen.moraal@wur.nl of via 0317-485820. Kunt u een aantasting niet op naam brengen? Geen probleem, u kunt insecten of foto's voor een gratis determinatie inzenden naar: Alterra, t.a.v. Leen Moraal, Postbus 47, 6700 AA Wageningen

ADVERTENTIE